

УДК 811. 14' 373

ЕЛАТИВ ТА ЙОГО СИНОНІМИ У ТВОРАХ ГОРАЦІЯ

Андрій Савула

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: adsavula@yandex.ru*

Пояснено елатив як явище. Охарактеризовано всебічну природу ступенів порівняння прикметників. Розглянуто засоби вираження елативності та їхню стилістичну роль у творах Горация. Визначено та охарактеризовано синоніми елатива.

Ключові слова: елатив, великий ступінь інтенсивності атрибутивної ознаки, абсолютний (безвідносний) компаратив та суперлатив, синтетичні та аналітичні конструкції, синоніми елатива, суб'єктивна та об'єктивна інтенсивність.

Питання інтенсивності якісної ознаки, зокрема елативності в латинському мовознавстві маловивчене. Елативність у латинській мові як категорія має традиційні та свої специфічні засоби вираження, які потребують подальшого розширеного дослідження.

Як відомо, латинська поезія – творіння звукових та зорових образів, що є носіями глибокої світоглядної філософської думки, а поетичні образи – єдність звуку та сенсу. Доволі глибоко та зворушливо поєднували думку з поетичними образами поети августівської доби: Вергілій, Гораций та Овідій. Поетика їхніх творів просякнута ефектами милозвучності, підвищеною інтонаційною виразністю. Розглядаючи у нашій розвідці лише твори Горация, зазначимо, що конкретика Горацийових образів працює на загостреній емоційності. А де наявна загострена емоційність – там стиль автора багатий на алітерації, асонанси, контрасти, епітети та означення. Означення, зокрема, в такому творі відіграють роль інтенсифікаторів до суб'єктів та об'єктів дії. Відображаючи у віршах своє об'єктивне чи суб'єктивне ставлення до змісту, Гораций витворює з допомогою інтенсивних прикметників (діеприкметників) у ролі означення одну із формотворчих “цеглин” своїх слухово-зорових образів. Оскільки інтенсивність атрибутивної ознаки має кілька ступенів, то треба їх назвати для подальшого розуміння проблеми. Уся система інтенсивності якісної ознаки доволі широка і має різні ступені, які можна звести до такої градації:

1. Ступінь нульовий → 2. Ступінь малий → 3. Ступінь неповний → 4. Ступінь приблизний → 5. Ступінь достатній → 6. Ступінь елативний (великий, високий) → 7. Ступінь надмірний [2, с. 114].

Оскільки елативний ступінь якісної атрибутивної ознаки трапляється у творах Горация у 90 % випадків, то мусимо зауважити, що він є найширшою за засобом вираження категорією в системі ступенів інтенсивності якості. Засоби, якими його відображено в мові, є виразними експресивними засобами, що часто набувають емоційного насичення. Такі

засоби передають здебільшого суб'єктивне (оцінне) судження автора. Тому розрізняємо об'єктивну та суб'єктивну (або оцінну інтенсивність). Словник лінгвістичних термінів О. С. Ахманової подає таке визначення елатива: “Елатив – значення безвідносно великої міри ознаки, виражене формами найвищого ступеня, особливо при їх експресивному вживанні” [1, с. 524]. Автори історичної граматики французької мови М. К. Сабанєєва та Г. М. Щерба визначають елатив як “неграматизоване значення інтенсивності ознаки різного ступеня, яке виникає внаслідок імпліцитного порівняння з нормою або еталоном якості, наявними у свідомості мовців” [6, с. 108–109]. Проаналізувавши засоби вираження елативності у творах Горация, пропонуємо наприкінці статті наше розуміння природи елатива.

У сучасних індоєвропейських мовах, у тому числі й латинській, ступені порівняння прикметників уживають у трьох значеннях: 1) порівняльно-відносному; 2) перехідному; 3) елативному. Ці три значення подібні притаманною їм ідеєю порівняння. Відмінність між ними полягає насамперед у денотаті та характері порівняння. У компаративі та суперлативі денотатом є факт переваги одного предмета над іншим (або групою інших). Ступені порівняння можуть дати відносну характеристику будь-якої ознаки, що притаманна двом об'єктам у її кількісному вираженні. Порівняння, що позначають компаративом чи суперлативом, доволі об'єктивне, оскільки порівнювані об'єкти, існують в об'єктивній реальності або ж добре відомі тому, хто висловлюється. Так виражатиметься відносна інтенсивність якісної ознаки. В елативі денотатом є ознака предмета та його міра. Ступінь порівняння матиме значення елатива, якщо виконуватиме функцію експресивно-риторичного засобу. Оцінка, виражена елативом, переважно суб'єктивна (об'єктивна оцінка також притаманна елативу) – один і той самий предмет отримує різну оцінку залежно від того, хто висловлюється стосовно цього предмета. Цю оцінку здійснюють з погляду загальновизнаної норми якості, проте наявність норми лише у свідомості того, хто говорить, дає змогу для широкої суб'єктивної інтерпретації власне норми та ознаки оцінюваного предмета. Відповідно до цього, в контексті унеможливується факт порівняння з іншим предметом чи явищем, немає об'єкта порівняння, порівняльного слова. Тут виражатиметься абсолютна інтенсивність атрибутивної ознаки. А якщо конкретизація порівняння зовні не виражена ні в реченні, ні в контексті, й передусім наголошується на підсиленні й інтенсифікації, проте порівняння й співвідношення з іншими предметами може виникнути в уяві, то це буде перехідне значення ступенів порівняння. У них міститься щонайбільше якоїсь властивості й щонайменше порівняння [4, с. 12].

Синтетичні форми ступенів порівняння у порівняльно-відносному значенні Гораций використовує доволі часто. Перехідні форми в нього трапляються п'ять разів. Безвідносний (абсолютний) суперлатив вжито 17 разів, а безвідносний (абсолютний) компаратив – 5 разів. Елатив, виражений ними, нівелює їхні граматичні форми та лексикалізує їх. Очевидно, що суперлатив через свою семантичну природу – виділення порівняльно найвищої міри – зручніше відіграє роль елатива у контексті. Також зазначимо, що в українській мовній картині світу латинський компаратив взагалі важко усвідомлюється як елатив. Гораций вживає елатив із допомогою ступенів порівняння у двох функціях: 1) для підсилення; 2) у граничній функції, тобто в такій, яка відображає найвищу можливу міру.

Furor ne caecus an rapit vis acrior // an culpa. (Епод. 7, 13–14) ‘Чи шал сліпий гонить, чи сила дужа, чи провинна?’¹

¹ Тут і далі переклад наш – А. С. (Авт.).

У цьому прикладі автор вжив форму вищого ступеня прикметника *acer* у значенні абсолютного компаратива, тобто елатива, який використано для підсилення міри духовної сили. Алітерація, асонанс *ror; r; or* підсилюють у віршах образ інтенсивності.

У цьому уривку Гораций використовує об'єктивну інтенсивність з допомогою безвідносного компаратива (елатива): *Vix durare carinae // possint imperiosius // aequor ...* (Carm. I, 14, 7–9). ‘Заледве можуть витримувати судна дуже бурхливе море’.

У контексті “бурхливе море” має високу міру інтенсивності як об'єктивну реальність, як таку, що не належить емоційній оцінці автора, а загальноприйнятій.

Далі подаємо приклад вираження граничності елативом: *Ibimus, ibimus, // utcumque praecedes, supremum // carpere iter comites parati* (Carm. II, 17, 10–12) ‘Йтимемо, йтимемо, якщо тільки ти підеш попереду, щоб в найостаннішу дорогу вирушили готові супутники’.

Найвищий ступінь *supremum*, який тут вжито без порівняння, у безвідносно великій мірі інтенсивності, виражає високограничну якість прикметника. Тобто треба розуміти, що дорога для них є останньою в такому значенні, що для них уже нічого більше не буде, в тому числі ще якоїсь “більш останньої” дороги за цю. Алітерація *pr, pr, rp, tr, p r* увиразнює образ вірша та підсилює слухове сприйняття інтенсифікації елатива.

Nam fuit ante Helenam cumnus taeterrima belli // causa. (Serm. I, 3, 107–108). ‘Бо була і до Єлени блудниця страшнішою причиною війни’.

У цих віршах суперлатив *taeterrima* вжитий як елатив і позначає високу міру ганебності тієї причини. Цю інтенсивність треба розглядати як суб'єктивно-експресивну. Автор вважає, що блудниця – не просто причини воєн чи страшні, а страшніші. Тут елатив виражає підсилення якості.

Ac non incauto fictum astutumque vocamus, // simplicior quis et est. (Serm. I, 3, 63–64). ‘Легковажно ми називаємо його брехливим і хитрим, а він лише є звичайнісіньким’.

Безвідносний компаратив *simplicior*, вжитий як елатив, виражає високу міру простоти характеру людини. Тут автор використовує своє суб'єктивно-емоційне виправдання щодо описаної людини, тобто тут відбулося підсилення і уточнення правдивої риси характеру чоловіка.

Hic ego propter aquam, quod erat deterrima. (Serm. I, 5, 7). ‘Тут я біля води, що була поганючою’.

Суперлатив *deterrima* виражає елативність. Автор наділяє контекст своєю суб'єктивною відразою до водойми, біля якої він мандрував з товаришами. Алітерація, асонанс *ter, er* підсилюють слухове сприйняття інтенсифікації елатива.

Окрім синтетичних форм безвідносних ступенів порівняння, елатив у латинській мові можуть виражати ще аналітичні лексико-синтаксичні підсилювальні конструкції інтенсив + прикметник (дієприкметник). У такій конструкції другий компонент є виразником якісної характеристики або оцінки предмета, а перший, тобто прислівник, що залежить від нього, відіграє роль підсилювального форманта і є кількісно-оцінювальним визначником ступеня якості [3, с. 98–99]. Відповідно до цього, такі конструкції можуть виражати не лише елативний ступінь інтенсивності атрибутивної ознаки, а й усі інші. У Горация зафіксовано 10 аналітичних конструкцій, що виражають елатив. Як і синтетичні засоби, які виражають елатив, такі конструкції теж виконують дві функції під час вираження елативності: 1) підсилювальну; 2) граничну. Функція залежить від семантики підсилювального компонента. До того ж, конструкції інтенсив + прикметник (дієприкметник) характеризуються граматич-

ною спрямованістю, тобто вони мають безвідносне значення ступеня інтенсивності щодо порівняння [3, с. 99]. Гораций використовує такі інтенсиви-прислівники для вираження елативності: 1) кількісні прислівники: *tam*, *multum*; 2) якісно-означальні: *bene*, *turpiter*; 3) якісно-кількісний: *penitus*; 4) часовий: *semper*. У перших трьох групах прислівники є чистими інтенсивами, а у четвертій — прислівник *semper* є відтінковим інтенсивом, тобто виражає непряму інтенсивність з відтінком темпоральності.

Ut turpiter atrum // desinat in piscem mulier formosa superne. (Art. poet., 3—4). ‘Щоби гарна зверху жінка мала жахливо чорний хвіст’.

Жахливо чорний можна розуміти та перекладати як *дуже чорний*. Алітерація *t r*, *tr* у цьому уривку виражає підсилення елативності.

У наступних рядках Гораций використав об’єктивну оцінку, тобто елативність виражена для підсилення, проте беземоційно з точки зору автора:

Me nec tam patiens Lacedaemon // percussit. (Carm. I, 7, 10). ‘Мене не вражає настільки незломна Спарта’.

Наведемо приклад відтінкового інтенсиву. Прислівник *semper* є часовим, однак, поєднуючись з прикметником *udum*, виражає непряму інтенсивність ознаки (тобто елативний ступінь) з відтінком темпоральності. Щоб це пояснити, можна уявити: якщо місто не завжди вологе, то воно може також сильніше прогріватись сонцем, тобто бути сухішим, а завжди вологе місто – це мокре місто, сире, тобто наділене безперервно великою мірою вологості, мокроті та сирості: *Semper udum Tibur.* (Н., Carm. III 29, 6). Завжди вологий Тібур.

Latonamque supremo // Dilectam penitus Iovi. (Carm. I, 21, 3—4).

‘І Латону (вславляйте) всевишньому Зевсу, улюблену від усього серця’.

У цих рядках аналітична конструкція виражає граничну функцію елатива, тобто більшої інтенсивності любові, ніж від усього серця, в цьому контексті вже не може бути. *Від усього серця* можна перекладати *на повну силу, максимально*.

Для відображення одного й того самого поняття у мові застосовують паралельні засоби вираження, які є синонімічним рядом. Так само й елатив у латинській мові має свої синоніми. Вони відрізняються один від іншого лише додатковими відтінками та трохи іншим емоційним забарвленням. Одним із синонімів елатива у Горация є прикметники, утворенні з допомогою зменшувально-пестливого суфікса *-culu*. Такі прикметники формально і на слухове сприйняття звучать пестливо, м’яко, отож мимоволі створюється враження, що вони виражають неповний чи малий ступінь інтенсивності ознаки. Насправді у певному контексті властивістю демінутивних суфіксів є інтенсифікація ознаки від норми до елативного ступеня. Такі елативні прикметники будуть завжди супроводжуватиме суб’єктивно-емоційна оцінка, в них не буде чистого елативного ступеня, а буде незначне відхилення або вище, або нижче. Гораций використовує демінутивні суфікси лише двічі: *Indonata mihi soror est, raupercula mater.* (Epist. I, 17, 46). ‘Убога в мене сестра є, біденька мати’.

Прикметник *raupercula* – демінутив від прикметника *rauper*; з контексту випливає, що його супроводжує суб’єктивно-емоційна оцінка. *Біденька* – мається на увазі *дуже бідна*. Алітерація та асонанс *er* підсилюють образ інтенсивності.

Наступними синонімами елатива є прикметники, утворені з допомогою префіксів *prae-*, *per-*, *in-*. Таких прикладів у творах автора знайдено сім (у п’яти випадках – це прикметник *clarus*). Не знайдено жодного вживання прикметників із префіксом *in-*. Такі елативні прикметники також супроводжуються суб’єктивно-емоційною оцінкою, в них немає чистого елативного ступеня, а завжди наявне незначне відхилення вище елативної норми.

Persius hic permagna negotia dives habebat. (Serm. I, 7, 4). ‘А цей багач Персій має дуже великі неприємності’.

З контексту випливає, що елатив, виражений прикметником *permagnus*, дещо вищий за свою норму. До того ж, алітерація та асонанс *per* увиразнюють цю суб’єктивну інтенсивність.

Ще в поемах Горация знайдено прикметники, які вже своїм семантичним значенням виражають елатив. Це такі прикметники: *ingens, grandis* – “дуже великий, значний за величиною, розмірами, об’ємами, протяжністю”; *impotens* – “всесильний, тобто з великою мірою фізичної чи духовної сили”; *innumerabilis* – “незліченний, тобто великий у кількісній мірі”. Елативних прикметників у Горация усього зафіксовано шістнадцять.

Tibi ingens // virtus atque animus cenis responsat opimis? (Н., Serm. II, 7, 102–103). ‘А ти велична доблесте і душо, чи встоїш перед розкішними трапезами?’

Прикметник *ingens* виражає значну міру величини характеру. Алітерація *ns, n s, ns* підсилює та увиразнює контекстуальну інтенсивність.

Maecenas, tearum // grande decus columenque rerum. (Carm. II, 17, 4). ‘Меценате, моїх діл превелика окрасо і захисник’.

Прикметник *grande* виражає елативний ступінь інтенсивності і містить елементи міри величини краси і якості, величі людини.

Прикметники з елативним значенням зручні і корисні тим, що можуть виражати велику міру всляких властивостей: величини, розмірів, об’ємів, протяжностей – як фізичних, так і якостей характеру (хіба що не може бути міри протяжності будь-якої риси характеру).

Отже, розглянувши засоби вираження елативності у творах Горация, можна так охарактеризувати цю категорію: елатив – лексикалізоване експресивно-риторичне вираження високої міри абсолютної (безвідносної) ознаки, яке утворюється з допомогою морфологічних синтетичних безпорівняльних ступенів порівняння прикметників та аналітичних лексико-синтаксичних конструкцій інтенсив + прикметник (дісприкметник). Елатив є підсилювально-увиразнювальним засобом та засобом вираження граничності ознаки. Тому в його сутність можуть входити такі емоційні моменти, як захоплення, подив, сум, горе, любов, ненависть, возвеличення, поклоніння, виправдання. Синоніми елатива – це такі прикметники, які завдяки своїй семантичній природі виражають елативність.

Умовні скорочення творів Горация

Art. poet. – De arte poetica

Carm. – Carmina

Epist. – Epistulae

Epod. – Epodi

Serm. – Sermones

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1996. – 606 с. 2. Воробйова Л. В. Про деякі засоби вираження інтенсивності якісної ознаки в сучасній французькій мові / Л. В. Воробйова // Іноземна філологія. – 1967. – Вип. 12. – С. 113–117. 3. Воробйова Л. В. Структурно-семантичний аналіз підсилювальних конструкцій (інтенсив + прикметник) у сучасній французькій мові / Л. В. Воробйова // Іноземна філологія. – 1968. – Вип. 16. – С. 98–104. 4. Мюллер А. Я. До питання про елатив і його синоніми

в німецькій мові / А. Я. Мюллер. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – С. 3–17. 5. Мюллер А. Я. Элатив и его синонимы в немецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. Я. Мюллер. – Львов, 1963. – С. 5–6. 6. Сабанеева М. К. Историческая грамматика французского языка / М. К. Сабанеева, Г. М. Щерба. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – С. 108—109. 7. Horatius. Opera / Horatius – Lipsiae : Teubner, 1959. – XX, 378 p.

ЭЛАТИВ И ЕГО СИНОНИМЫ В СОЧИНЕНИЯХ ГОРАЦИЯ

Андрей Савула

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: adsavula@yandex.ru*

Исследован элатив в качестве явления. Приведена характеристика всесторонней природы степеней сравнения прилагательных. Рассмотрены средства выражения элативности и их стилистическая роль в сочинениях Горация. Определены и охарактеризованы синонимы элатива.

Ключевые слова: элатив, интенсивность атрибутивного признака, абсолютный (безотносительный) компаратив и суперлатив, синтетические и аналитические конструкции, синонимы элатива, субъективная и объективная интенсивность.

THE ELATIVE AND ITS SYNONYMS IN THE WORKS BY HORACE

Andriy Savula

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000
e-mail: adsavula@yandex.ru*

The elative is explained as a phenomenon in general. A comprehensive nature of the degrees of comparison of adjectives is elucidated. Means of expression of the elative and their stylistic roles in the works by Horace are considered. The synonyms of the elative are identified and analyzed.

Keywords: elative, attributive feature intensity, absolute (irrespective) comparative and superlative, synthetic and analytic structures, synonyms of the elative, subjective and objective intensity.